

ՀՀ ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐՈՒՄ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՁԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ

ՎԱՐԴՈՒՇ ԳՅՈՁԱԼՅԱՆ

Ձբաղվածության հիմնախնդիրը ՀՀ-ում առանցքային կարևորություն ունի, որի արմատները սկիզբ են առնում 1990-ական թվականներին երկրում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ծանր իրավիճակից: Շուկայական տնտեսության անցման սկզբնական փուլում՝ հողի սեփականաշնորհման գործընթացից հետո, գյուղատնտեսությամբ զբաղվելը գյուղացու համար պետք է դառնար ապրուստի միջոցներ ապահովելու հիմնական աղբյուր, սակայն մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների ազդեցությամբ շատ տնտեսությունների համար դարձավ ոչ շահութաբեր: Գյուղական բնակավայրերում ավելի խորացավ աղքատության մակարդակը, և հատկապես վերարտադրողական տարիքի բնակչության մի զգալի հատված բռնեց արտագաղթի ճանապարհը, ինչը շարունակում է լրջագույն հիմնախնդիր լինել նաև այսօր: Նշված տնտեսական զարգացումներին զուգընթաց՝ զբաղվածության մակարդակը գյուղատնտեսության բնագավառում եղել և շարունակում է մնալ ամենաբարձրը տնտեսության այլ ճյուղերի համեմատությամբ՝ դրանով իսկ պայմանավորելով ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի հիմնական առանձնահատկությունն ու գերխնդիրը՝ բարձր զբաղվածություն ցածր արդյունավետությամբ: Ըստ Համաշխարհային բանկի ամենամյա զեկույցի՝ 2007-2010 թթ. ՀՀ-ում տղամարդկանց միջին զբաղվածությունը գյուղատնտեսությունում կազմել է տղամարդկանց ընդհանուր զբաղվածության 39 %-ը, կանանցը՝ համապատասխանաբար 49 %-ը¹:

Համեմատության համար նշենք, որ համաշխարհային տնտեսությունում և հատկապես շուկայական տնտեսությամբ երկրներում, դեռևս անցած դարի հիսունական թվականներից սկսած՝ դիտվում է բոլորովին այլ պատկեր. գյուղատնտեսական և արդյունաբերական արդի տեխնոլոգիաների կիրառման շնորհիվ աշխատանքային ռեսուրսների հոսքը շարունակաբար ուղղվում է նշված ոլորտներից դեպի ոչ նյութական արտադրություն: Ձարգացած երկրներում գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածությունը արդեն 2000-ականներների սկզբին 2-3 % էր, երբ նույն ցուցանիշը ծառայությունների ոլորտում 70-80 % էր²: Այս կառուցվածքային տեղաշարժերով է պայմանավորված ժամանակակից առաջատար տնտեսությունների հետարդյունաբերական բնույթը, որը բնութագրվում է նորարարական տեխնոլոգիաների առավելագույն ներդրումով:

ՀՀ տնտեսության դեպքում պետք է նշել, որ աշխատաշուկայի գործունեության կարևոր կարգավորիչներից մեկը՝ ֆինանսական միջոցները, ներկայումս չեն բավարարում գյուղացիական տնտեսությունների գերակշիռ մասի պահանջները: Եվ երբ դրանցում արտադրությունը դառնում է

¹ Տե՛ս «World Development Indicators 2012, The World Bank, 2012», էջ 50:

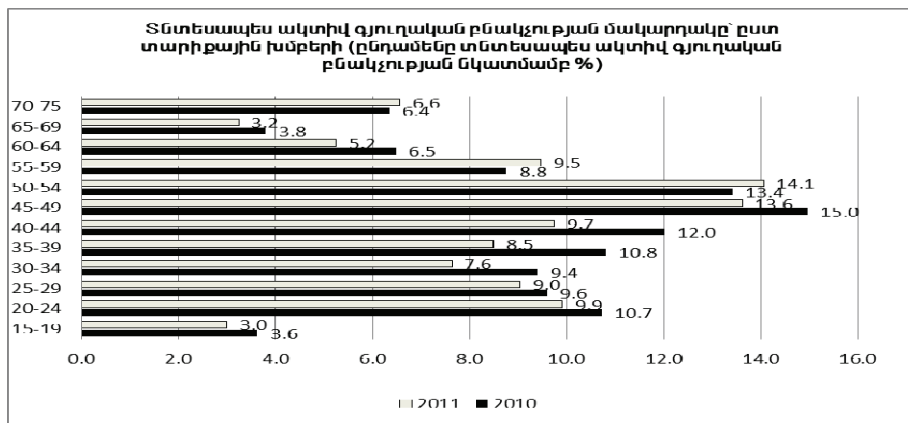
² Տե՛ս **Погорлецкий А. И.** Экономика зарубежных стран. СПб., 2001, էջ 57-58.

ոչ շահութաբեր, աշխատանքի շուկայի ինքնակարգավորման մեխանիզմներից մրցակցությունը և շահույթը գործնականում չեն կատարում իրենց գործառուլը³: Փաստենք նաև, որ գյուղատնտեսության մեջ հիմնականում ինքնազբաղվածներ են, այսինքն՝ չգրանցված զբաղվածներ, որոնք որպես այդպիսին ներառվում են զբաղվածության կազմում, սակայն իրականում իրենց աշխատանքից կան եկամուտ չեն ստանում, կան արդյունքը ոչ բավարար է աղքատության շեմը հաղթահարելու համար:

«Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրով» նախաձեռնված միջոցառումները չտվեցին աղքատության կրճատման սպասվող արդյունքները⁴, և ՀՀ տնտեսության կայուն զարգացման համատեքստում գյուղական բնակավայրերում աղքատության և զբաղվածության հիմնախնդիրը շարունակում է պահպանել իր առանցքային կարևորությունը:

Սկսած 2010 թ.-ից՝ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայությունը բնակչության զբաղվածության վերաբերյալ տվյալները տրամադրում է նաև ըստ քաղաքային և գյուղական բնակավայրերի, ինչը տեղեկատվական արժեքավոր հենք է նշված հիմնախնդրի բազմակողմանի ուսումնասիրության համար: Հատկապես մտահոգիչ է պատկերը, երբ համեմատում ենք ՀՀ գյուղական բնակավայրերում ըստ տարիքային խմբերի տնտեսապես ակտիվ բնակչության⁵ և զբաղվածության մակարդակները (տես՝ գծապատկերներ 1 և 2)⁶:

Գծապատկեր 1

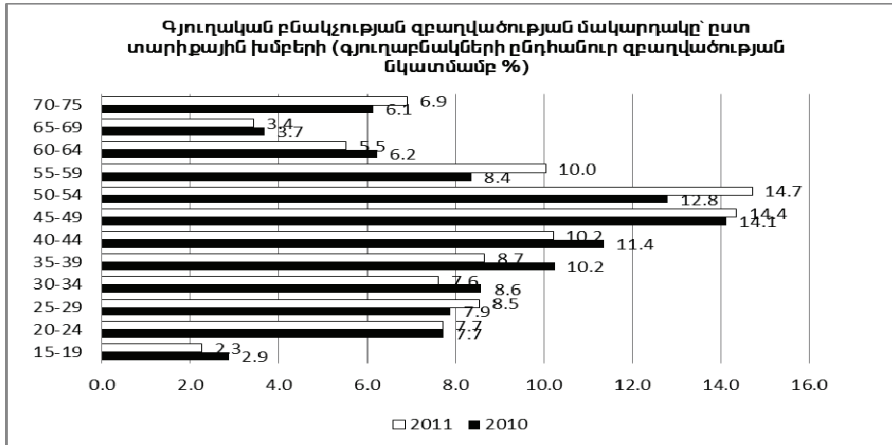
³ Տես՝ **Ս. Վ. Ցուցուլյան**, Ագրարային քաղաքականությունը և զբաղվածության բարձրացման հիմնախնդիրները հանրապետության սահմանամերձ մարզերում, «Ագրոգիտություն», № 7-8, 2009, էջ 306-309:

⁴ Համաձայն ԱՀՌԾ մակրոտնտեսական կանխատեսումների՝ գյուղատնտեսության ոլորտում միջին տարեկան աճը մինչև 2015 թ. պետք է կազմեր 2.2%՝ ապահովելով 33.1% գումարային աճ, իսկ զբաղվածության միջին տարեկան աճը՝ 0.22% (տես՝ «ՀՀ աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր», Եր., 2003, էջ 63):

⁵ Տնտեսապես ակտիվ է համարվում երկրի բնակչության այն հատվածը, որը ունի, ցանկանում է կամ կարող է ունենալ եկամտի սեփական աղբյուրներ: Ըստ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության մեթոդաբանության՝ տնտեսապես ակտիվ բնակչություն են ներառվում 10-72 տարեկան զբաղվածները (ծեմնարկատերեր և վարձու աշխատողներ) և գործազուրկները:

⁶ Այս և հաջորդ գծապատկերները կազմվել են համաձայն «ՀՀ վիճակագրական տարեգիր 2012»-ի զբաղվածության վերաբերյալ տվյալների: Քանի որ ՀՀ ԱՎԾ-ն 2012 թ. և 2013 թ. քաղաքային և գյուղական բնակչության զբաղվածության վերաբերյալ անհրաժեշտ պաշտոնական տվյալները դեռևս չի հրապարակել, վերլուծությունն իրականացրել ենք 2010-2011 թթ. կտրվածքով:

Գծապատկեր 2

Գծապատկերների տվյալներից պարզ է դառնում, որ երիտասարդ տարիքային խմբերը (մինչև 44 տ.) տնտեսապես ակտիվ գյուղական բնակչության մեջ բարձր տեսակարար կշիռ ունեն, սակայն պատկերը կտրուկ փոխվում է զբաղվածության պարագայում: Մասնավորապես՝ 20-24 տարիքային խմբում տնտեսապես ակտիվ գյուղական բնակչությունը 2010 թ. և 2011 թ. կազմել է համապատասխանաբար՝ 10.7 % և 9.9 % (նախորդ տարվա համեմատությամբ նվազել է նաև այս ցուցանիշը), իսկ զբաղվածությունը նույն տարիքային խմբում կազմել է 7.7-ական տոկոս: Նույն միտումն է դիտվում նաև 25-29 և 30-34 տարիքային խմբերում: Օր.՝ 25-29 տարիքային խմբում թեև զբաղվածությունը նախորդ տարվա համեմատությամբ 0.6 տոկոսային կետով աճել է, սակայն սա միանշանակ չի վկայում նոր աշխատատեղեր ստեղծելու հաշվին գործազրկության կրճատման մասին, այլ մեծապես պայմանավորված է այս տարիքային խմբի տնտեսապես ակտիվ բնակչության տեսակարար կշռի կրճատմամբ: Ակնհայտ է, որ զբաղվածության ընդլայնումը ինքնին չի կարող հանգեցնել գործազրկության մակարդակի նվազման, եթե միաժամանակ ավելի արագ տեմպերով ավելանան բնակչության տնտեսական ակտիվության մակարդակը և համապատասխան տարիքի բնակչության թվաքանակը: Վերը նշված զարգացումների համեմատությամբ՝ հակառակ միտումն է դիտվում ավելի բարձր տարիքային խմբերում, ինչը վկայում է այն մասին, որ գործազրկության տեսակարար կշիռը գյուղական բնակավայրերում ավելի բարձր է հատկապես երիտասարդների շրջանում, ինչն էլ իր հերթին պատճառ է դառնում արտագաղթի և գյուղական բնակավայրերի դատարկման: Հետևաբար, ստացված տվյալները գյուղերում երիտասարդության զբաղվածության բարձրացման ուղղությամբ պետական մակարդակով միջոցառումների և ծրագրերի իրականացման լուրջ ազդանշան են:

Գյուղական բնակավայրերում գործազրկությունը 2010 և 2011 թթ. կազմել է համապատասխանաբար՝ 6.1 % և 5.8 %⁷, իսկ 2012 թ. առաջին երեք եռամսյակներում՝ համապատասխանաբար՝ 6.9 %, 5.5 % և 3.9 %⁸:

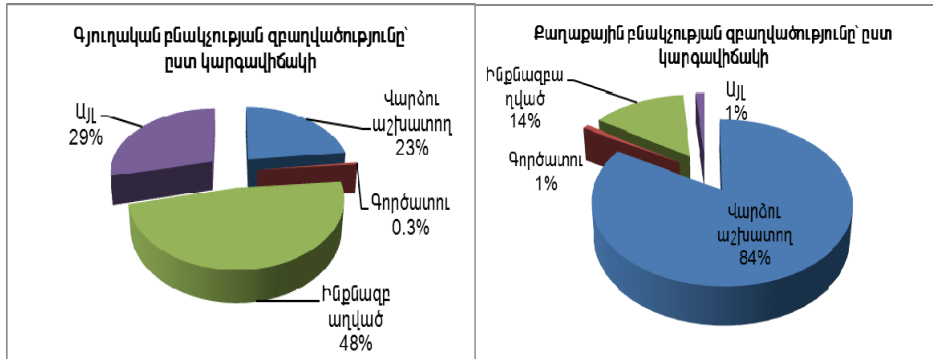
⁷ Տե՛ս «Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2012», Եր., 2013, էջ 73:

⁸ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012 թ. հունվար-դեկտեմբերին», Եր., 2013, էջ 79:

Ինչպես արդեն նշեցինք, թեև այս տվյալները զգալիորեն փոքր են քաղաքային բնակավայրերի միևնույն ցուցանիշներից, այնուամենայնիվ, սոցիալական տեսանկյունից չեն արտացոլում իրավիճակի օբյեկտիվ պատկերը:

Դիտարկելով 2011 թ. գյուղական և քաղաքային բնակչության զբաղվածությունն ըստ կարգավիճակի, ստանում ենք հետևյալ պատկերը.

Գծապատկեր 3, 4

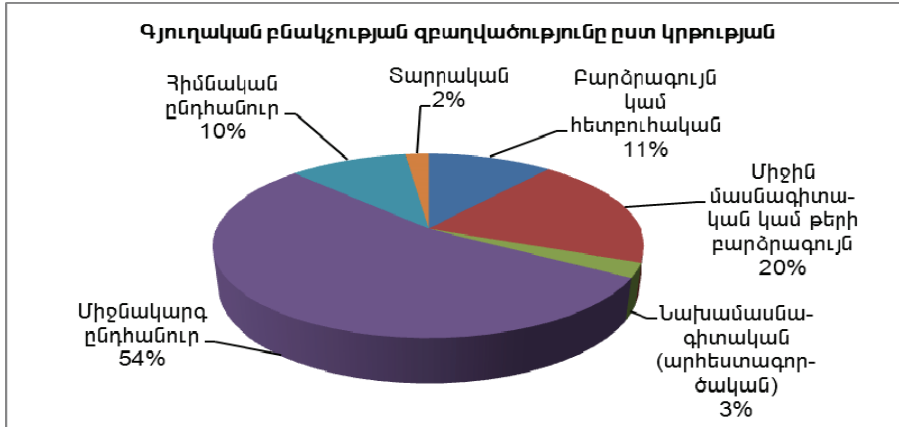

Գծապատկերների տվյալները վկայում են, որ գյուղական բնակչության մեջ, ի տարբերություն քաղաքայինի, զգալի տոկոս են կազմում ինքնազբաղվածները (հիմնականում՝ չգրանցված զբաղվածներ) և այլ աշխատանքներով զբաղվածները, ինչը ենթադրում է ոչ կայուն, հաճախ միայն սեզոնային և, որպես կանոն, ցածր եկամտի ապահովում:

2011 թ. տվյալներով, գյուղական բնակչության շրջանում 408.6 հազ. մարդ (ընդհանուր գյուղական զբաղվածության 75.2 %-ը) զբաղված է եղել գյուղատնտեսությունում, որից 400 հազարը կազմել են ոչ վարձու և միայն 8.6 հազարը՝ վարձու աշխատողները⁹: Գյուղատնտեսության ոլորտը, որը հատկապես գյուղատնտեսական ֆինանսավորման մեխանիզմների անկատարության և ապահովագրական համակարգի բացակայության պատճառով համարվում է բարձր ռիսկային և ոչ արդյունավետ, աստիճանաբար կորցնում է գրավչությունը գյուղացիության շրջանում, իսկ այլ աշխատանքներով զբաղվելու հնարավորության սահմանափակության պայմաններում գոյատևման այլընտրանք է դառնում արտագնա աշխատանքը: Չեղարկելով, գյուղատնտեսության ոլորտի արդյունավետության բարձրացման պետական ծրագրերին զուգահեռ, կարևորում ենք գյուղական բնակավայրերում ոչ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու հնարավորությունների ընդլայնմանն ուղղված ծրագրերի իրականացումը: Ոչ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու հնարավորությունների սահմանափակությունը մասամբ պայմանավորված է նաև գյուղերում բարձրագույն (որոշ սահմաններձև և բարձրագույն գյուղերում՝ նաև միջնակարգ) կրթություն ստանալու թե՛ ֆինանսական, թե՛ տեխնիկական (հեռավորությունը քաղաքներից և այլն) դժվարություններով:

Այսպես, ուսումնասիրելով 2011 թ. գյուղական բնակչության զբաղվածությունն ըստ կրթության, ստանում ենք հետևյալ պատկերը.

⁹ Տե՛ս «Չայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2012», էջ 68:

Գյուղական բնակչության զբաղվածության մեջ 54 %-ը ունի ընդհանուր միջնակարգ, 20 %-ը՝ արհեստագործական, իսկ 11 %-ը՝ բարձրագույն կամ հետբուհական կրթություն: Մինչդեռ քաղաքային բնակչության պարագայում զբաղվածության ամենամեծ՝ 37 %-ը բաժին է ընկնում հենց այս խմբին: Անշուշտ, քաղաքային բնակչության աշխատանքային ռեսուրսների և զբաղվածության կազմում ավանդաբար բարձր է եղել բարձրագույն և հետբուհական կրթություն ունեցողների տեսակարար կշիռը, ինչը բնական է, սակայն տոկոսային նման մեծ շեղումը վկայում է գյուղերում բարձրագույն կրթություն ստացողների թվի նվազման մասին: Այդուհանդերձ, ի տարբերություն քաղաքաբնակների, գյուղական բնակչության շրջանում ցածր է բարձրագույն կրթություն ունեցողների գործազրկությունը: 2011 թ. տվյալներով՝ գյուղերում բարձրագույն կրթություն ունեցող տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը կազմել է 65.2 հազ. մարդ, որից զբաղված են եղել 60.7 հազարը կամ 92.6 %-ը: Քաղաքներում նույն տվյալները կազմել են համապատասխանաբար 301.3 հազ. և 234.2 հազ. մարդ կամ 77.7 %: Սակայն այստեղ հարց է առաջանում. արդյո՞ք գյուղական բնակավայրերում բարձրագույն կրթություն ունեցող զբաղվածների գերակշիռ մասն է աշխատում ըստ մասնագիտության: Այս առնչությամբ պաշտոնական վիճակագրությունը բացակայում է, սակայն կարելի է ենթադրել, որ այս ցուցանիշը ևս մխիթարիչ չէ: Համապատասխան աշխատատեղերի բացակայության պատճառով ՀՀ գյուղերում բարձրագույն կրթություն ունեցողներից շատերն իրենց գոյությունը պահպանելու համար պարզապես ստիպված են լինում զբաղվել այլ, հաճախ կրթական մակարդակին ոչ հարիր աշխատանքներով: Սա ևս վկայում է այն մասին, որ գյուղական բնակավայրերում աղքատության մակարդակը ավելի շատ պայմանավորված է ոչ թե բարձր գործազրկությամբ, այլ զբաղվածությունից ստացվող եկամուտների ցածր մակարդակով:

Գյուղական բնակավայրերում զբաղվածության վիճակի առկա պատկերը հաշվի առնելով՝ հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ ՀՀ կառավարությունը ծրագրել է մի շարք միջոցառումներ: Մասնավորապես՝ 2014 թ.

զբաղվածության պետական կարգավորման համատեքստում թիրախային ուղղություններ են սահմանվել՝ աշխատաշուկայի տարածքային անհամահասնություններով պայմանավորված՝ առանձին տարածաշրջաններում գործազրկության մակարդակների էական տարբերությունների առկայությունը, գյուղական համայնքներում բնակչության թերզբաղվածությունը, ինչպես նաև ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության ցածր մակարդակը¹⁰: Մարզերի տնտեսական զարգացման անհամաչափությունների զսպման և հետ մնացող տարածքների առաջանցիկ զարգացման նպատակով, ինչպես նաև մարզերից դեպի մայրաքաղաք կամ արտերկիր աշխատուժի արտահոսքը մեղմելու համար նախատեսված են որոշակի ծրագրեր:

Կարևորում ենք նաև ՀՀ կառավարության 2012-2017 թթ. ծրագրով¹¹ նախատեսված՝ Երևան քաղաքի բեռնաթափման համալիր ծրագիրը՝ պետական, կրթական, մշակութային ու տնտեսական առանձին գործառնություններ ՀՀ մարզեր տեղափոխելը, ինչը մարզերում նոր աշխատատեղեր ստեղծելու և աշխատուժի արտահոսքը կասեցնելու լրացուցիչ խթան կդառնա: Կառավարության ծրագրով նախատեսվում են նաև ՀՀ համայնքներում մրցակցային առավելությունների վրա հիմնված տնտեսական զարգացման տարբեր մոդելներ ներդնելը, իրականացնել սահմանամերձ և սոցիալապես խոցելի համայնքների համար հատուկ օժանդակության ծրագրեր իրականացնելը:

Այսպիսով, ամփոփելով մեր ուսումնասիրության արդյունքները, կարող ենք նշել, որ ՀՀ գյուղերում զբաղվածության խթանումը անհրաժեշտ է իրականացնել հետևյալ ուղղություններով.

- Գյուղատնտեսության արդյունավետության բարձրացմանը, այդ թվում ոլորտում ֆինանսական միջոցների հասանելիության մակարդակի բարձրացմանն ու ապահովագրական համակարգի ներդրմանն ուղղված ծրագրերի իրականացում,

- Նոր, այդ թվում՝ ոչ գյուղատնտեսական ուղղվածության աշխատատեղերի ստեղծում,

- Ջբաղվածության գրանցվածության աստիճանի բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացում (չգրանցված և բանավոր համաձայնությամբ աշխատողների թվի կրճատում՝ ի հաշիվ գրանցված զբաղվածության ցուցանիշի աճի),

- Նպատակային կրթության և անապահով խավերի կրթության օժանդակության ծրագրերի ընդլայնում:

Կարծում ենք՝ վերը նշված ծրագրերի իրականացումը ՀՀ գյուղական բնակավայրերում զբաղվածությունից ստացվող եկամուտների աճի նպաստավոր պայմաններ կստեղծի՝ կայուն զարգացող տնտեսության կառուցման ճանապարհին ՀՀ տնտեսությունում ապահովելով հարուստ և մրցունակ համայնքների առկայությունը:

¹⁰ Տե՛ս «Ջբաղվածության կարգավորման 2014 թ. պետական ծրագիրը», հավելված № 1՝ ՀՀ կառավարության 2013 թ. սեպտեմբերի 28-ի նիստի № 39 արձանագրության դրոշման:

¹¹ Տե՛ս «ՀՀ կառավարության ծրագիր», Եր., 2012, հավելված ՀՀ կառավարության 2012 թ. հունիսի 18-ի № 730-Ա որոշման:

Բանալի բառեր – գրադպրություն, աղքատություն, գյուղական բնակչություն, գյուղատնտեսություն

ВАРДУШ ГЁЗАЛЯН – *О проблеме занятости в сельских поселениях РА.* – В контексте роста темпов миграции и преодоления бедности вопрос занятости, особенно на селе, приобретает в Армении важнейшее значение. Из-за низкой производительности сельского хозяйства уровень получаемых в этой сфере доходов существенно ниже, чем в городе, что и обуславливает высокий уровень бедности. В статье предлагаются некоторые пути решения проблемы.

Ключевые слова: *занятость, бедность, сельское население, сельское хозяйство*

VARDUSH GYOZALYAN – *On the Problem of Employment in the Rural Areas of RA.* – In the Economy of RA, the problem of employment, especially in the rural areas, in the context of overcoming the poverty and the increasing migration, takes on special significance. The main problems and features, related to the employment in the rural areas of RA, are considered in the article. The author observes, that by the reason of low productivity in the field of agriculture, in the villages of Armenia under the condition of high employment level, the level of income is very low, and in its turn it becomes the reason of high rural poverty level. Within the scope of this article the author suggests definite ways for solving the problem.

Key words: *employment, poverty, rural population, agriculture*